

УДК 339.923:336.14:061.1ЄС

Бояр А.О.

АНТИКРИЗОВА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПЕРІОД 2008–2010 РР.: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті аналізуються передумови світової економічної кризи 2008–2010 рр. та її наслідки для економіки Європейського Союзу. Здійснюється систематизація і характеристика антикризових заходів держав-членів та інституцій ЄС. Формулюються висновки щодо можливостей застосування досвіду антикризового менеджменту ЄС в Україні.

Ключові слова: *економічна криза, антикризова політика, антикризовий менеджмент, Європейський Союз, економічна стабільність.*

Постановка проблеми. Безпрецедентна криза на фінансових ринках США, яка переросла у світову економічну кризу, поставила перед Європейським Союзом (далі – ЄС, Спільнота) нові завдання. Спільними і скоординованими на рівні ЄС діями усіх 27 країн-членів вдалося стабілізувати банківську систему, відродити економічне зростання, однак вжиття заходів, спрямованих на підвищення ліквідності фінансової системи, стимулювання процесів виробництва, споживання та зайнятості, стабілізацію економічної ситуації в окремих державах-членах, продовжується.

Кризові явища у світовій економіці в останні роки дуже болісно відбилась і на економічній ситуації в Україні. Уряд виявився неспроможним оперативно й ефективно захищати інтереси виробництва і населення в умовах економічної нестабільності. Наша держава пройшла через найбільший за період незалежності спад економічної активності, що потягло за собою дестабілізацію фінансового і, в першу чергу, банківського сектору, зростання безробіття, зниження реальних доходів і соціальної захищеності населення, критичне зростання зовнішнього боргу та дефіциту державного та місцевих бюджетів. Нова влада в Україні також не демонструє здатності ефективного посткризового менеджменту. Певні позитивні зрушення у вітчизняному виробництві в останній рік нівелюються швидким зростанням цін на товари першої необхідності, дефіцитом окремих продуктів харчування, подальшим зубожінням населення. У нагоді при пошуку шляхів пом'якшення наслідків кризових явищ у нашій державі як сьогодні, так і в майбутньому, може стати вивчення досвіду антикризової політики ЄС. У контексті євроінтеграційних прагнень України важливим є також аналіз антикризових можливостей держави зі вступом до ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на актуальність проблематики, ґрунтовні дослідження досвіду антикризового менеджменту ЄС і, тим більше, обґрунтування можливостей його застосування в Україні

фактично відсутні у вітчизняному науковому доробку. Дещо краща ситуація з дослідженнями причин, наслідків і шляхів виходу зі світової економічної кризи загалом. У цьому контексті виділяються праці українських професорів-економістів І. Бураковського, А. Філіпенка, В. Чужикова. З іноземних вчених у цьому руслі працюють В. Васільєв, В. Вітман, Г. Джеймс, Р. Дунган, М. Зомбанакіс, А. Кудрин, Г. Мінські, Е. Роговський та ін.

Мета статті. Тому метою статті є аналіз передумов і наслідків останньої світової економічної кризи на економіку ЄС, систематизація і характеристика антикризових заходів ЄС та обґрунтування пропозицій щодо можливостей використання досвіду антикризового менеджменту ЄС в Україні.

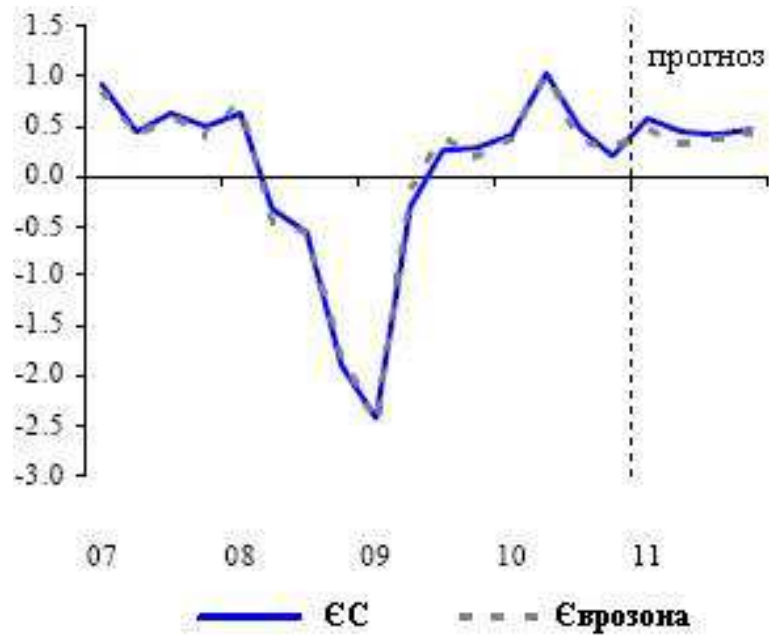
Виклад основного матеріалу.

Передумови кризи та макроекономічна ситуація в ЄС. Нинішня фінансово-економічна криза розпочалася у 2007 р. з проблем на ринку нерухомості США і поступово торкнулася операторів фінансового сектору країн Західної Європи через їх значну частку в активах американських компаній у цій сфері. Ситуація набула критичного розмаху у вересні-жовтні 2008 р., що вимагало вжиття адекватних заходів не лише на рівні США, ЄС і його держав-членів, а й усієї світової спільноти.

У ЄС, в першу чергу, постраждали країни, в яких ринки житла зазнавали спаду: Великобританія, Ірландія, Іспанія. Сприяла загостренню кризи також значна частка уражених секторів (фінансів і нерухомості) у ВВП найбільших країн-членів ЄС. На момент початку кризи вона становила від 1/5 у Іспанії до 1/3 у Франції та Великобританії. Частка зайнятих у цих секторах у середньому становила 12,8 %, що теж робить макроекономічні показники ЄС досить чутливими до проблем у сферах фінансів і нерухомості. Підсилила масштабність кризових явищ у ЄС також тісна взаємозалежність економічних систем країн-членів, великі обсяги взаємної торгівлі й інвестицій та існування єдиного ринку [1, с. 113].

Загалом остання економічна криза виявилась для економіки ЄС найбільш болісною за увесь період його існування. Головні економічні негаразди припали на другу половину 2008 – першу половину 2009 рр. Перше скорочення *реального ВВП* було зафіксоване у другому кварталі 2008 р. (порівняно з показниками попереднього кварталу). Воно продовжувалось аж до другого кварталу 2009 р. У цілому за період цих п'яти кварталів реальний ВВП ЄС скоротився на понад 4 %, а приватні інвестиції в економіку – на 10 %.

У першій половині 2010 р. обсяги виробництва товарів і послуг в ЄС зростали досить швидкими темпами, а у другій половині ці темпи дещо знизились і стабілізувались на рівні 0,3–0,5 % ВВП в квартал, що пов'язано з пом'якшенням заходів фіскального стимулювання в ЄС, сповільненням економічної активності у світі і надзвичайно складними погодними умовами взимку (четвертий квартал) у деяких країнах-членах ЄС. Приблизно на такому ж рівні очікується зростання ВВП ЄС впродовж усього 2011 р. (рис. 1). За попередніми даними у річному вимірі ВВП ЄС за 2010 р. зріс на 2,0 %. На 2011 р. прогнозується зростання на 1,8 % [2, с. 3].

Рис. 1. Динаміка реального ВВП ЄС та зони євро, 2007–2011 рр., %*

* Складено за: [3].

Основними чинниками позитивної динаміки виробництва в ЄС протягом останнього року стали зростання *експорту*, зумовлене покращенням економічної ситуації в світі та відповідним підвищенням попиту на виготовлені в ЄС товари та послуги, зростання *внутрішнього попиту*, зумовлене, в свою чергу, зростанням споживчого кредитування, стабілізацією на ринку праці та зменшенням рівня заощаджень населенням і збільшення *приватних інвестицій* в економіку Спільноти. Стримуючими чинниками залишаються зниження реальних доходів громадян, зумовлене активізацією інфляційних процесів, і низький оптимізм споживачів.

Як видно з рисунка 2, темпи зростання *індексу споживчих цін (інфляція)* в ЄС-27 становили у 2008 р. близько 3,7 %, у 2009 – 1 %, у 2010 рр. – 2,1 %, а у 2011 р. вони прогноуються на рівні 2,5 %. У країнах-членах єврозони інфляція традиційно утримується нижчою на кілька десятих пунктів. Показники інфляції у найбільш активний період рецесії закономірно дещо сповільнились, хоча і не так сильно, як очікувалось, і з невеликою затримкою у часі. У зоні євро у середині 2009 р. спостерігалась навіть короткострокова дефляція. Однак це сповільнення компенсується дещо вищими, ніж звичайно (нормативним для ЄС показником вважається 2%) показниками інфляції, зафіксованими на початковому й очікуваними на кінцевому етапах економічної кризи.

Стабілізувалась ситуація на *ринку праці* ЄС. Починаючи з середини 2010 р., безробіття залишається на рівні 9,5 % в ЄС-27 і 10 % – в єврозоні. Зміни на краще у цьому відношенні очікуються у 2012 р. з настанням більш повного відновлення економіки і, в першу чергу, в країнах-лідерах економічного зростання (Німеччина, Польща та ін.).

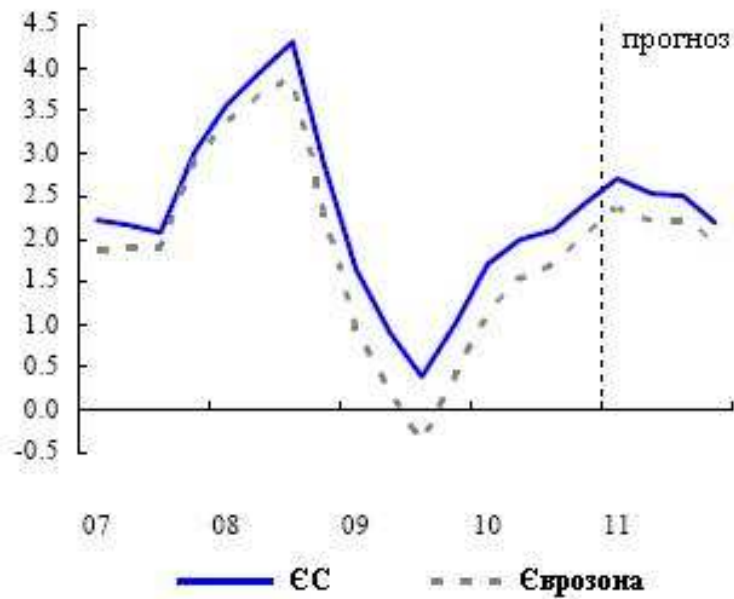

Рис. 2. Інфляція споживчих цін в ЄС та зоні євро, 2007–2011 рр., %*

* Складено за: [3].

Незважаючи на зменшення виробничих витрат підприємств у розрахунку на одного працівника, що свідчить про підвищення продуктивності праці, ситуація з рівнем оплати праці у ЄС залишає бажати кращого. Особливо загостриться ця проблема у 2011 р., інфляція у якому очікується дещо вищою, ніж у двох попередніх роках.

У географічному відношенні основними осередками економічного зростання ЄС в останні два роки є його кілька найбільших країн-членів, які „витягують” макроекономічні показники Спільноти на пристойний рівень. У зоні євро явним фаворитом залишається Німеччина з її найбільшим у ЄС річним ВВП понад 2,5 трлн. євро і темпами зростання ВВП 4,0 % у 2010 р. і прогнозом на зростання 2,4 % у 2011 р. За нею слідує Нідерланди і Франція з показниками зростання ВВП у 2010 р. відповідно на 2,5 і 1,5 % і очікуваннями на зростання по 1,7 % кожна у 2011 р. (табл. 1).

Таблиця 1.

Динаміка ВВП та цін у ЄС і його найбільших регіонах*

Регіон	Темпи зростання ВВП, %		Інфляція споживчих цін, %	
	2010 р.	2011 р. (прогноз)	2010 р.	2011 р. (прогноз)
Німеччина	4,0	2,4	1,9	2,2
Іспанія	0,6	0,8	2,9	2,4
Франція	1,5	1,7	2,0	2,0
Італія	1,1	1,1	2,1	2,2
Нідерланди	2,5	1,7	1,8	1,7
Єврозона	2,0	1,6	2,2	2,2
Польща	4,0	4,1	2,9	3,3
Великобританія	1,2	2,0	3,7	3,4
ЄС-27	2,0	1,8	2,7	2,5

* Складено за: [2, с. 10].

Негативною у зоні євро у 2010 р. була динаміка ВВП у Греції (-6,6 %) [4, с. 39] і в Ірландії (-0,7 %); припускається можливість скорочення виробництва у 2011 р. у Португалії (у 2010 р. ВВП тут зріс на 1 % [4, с. 65]).

За межами єврозони особливо оптимістичною виглядає *ситуація у Польщі*, яка навіть у найбільш кризовому для ЄС 2009 році продемонструвала зростання ВВП у 3,5 % [4, с. 63], а у 2010 р. мала одні з найкращих у Спільноті показники економічного зростання (4 %), поступившись лише Швеції (7,7 %), Естонії (6,7 %), Фінляндії (5,2 %) і Литві (4,8 %). Основними чинниками такого зростання стала суттєва активізація світової торгівлі у першій половині року (зріс експорт) і зростання внутрішнього попиту, зумовлене відсутністю негараздів на ринку праці, у другій половині року.

Досить оптимістичним є прогноз Європейської комісії щодо ВВП Польщі у на 2011 р. (див. табл. 1). Очікується незначне сповільнення темпів економічного зростання у першому кварталі, спричинене збільшенням ПДВ і активізацією інфляційних процесів, і стабілізація динаміки ВВП на рівні близько 1 % у кожен наступний квартал порівняно з попереднім.

Рівень інфляції у Польщі у 2010 р. сягнув 2,9 % і очікується його зростання до 3,5 % у першій половині 2011 р. з подальшим поступовим зниженням [2, с. 8–9]. Протягом усього періоду кризи безробіття у цій країні залишається на рівні середнього по ЄС показника (9,5 %).

Єдиною країною поза межами зони євро, якій не вдалося забезпечити економічне зростання у 2010 р., стала Румунія з від'ємним показником динаміки ВВП у 0,6 %.

Найбільше занепокоєння на сучасному етапі викликає *ситуація у сфері державних фінансів* країн-членів ЄС. У 2009 р. усі без винятку держави-члени ЄС закінчили з дефіцитом державного бюджету і збільшили свої боргові зобов'язання., що суттєво обмежуватиме можливості швидкого економічного відродження Європи у найближчі роки. В усіх країн сукупний борг вимірюється двозначними відсотковими значеннями, за винятком Естонії, у якої боргові зобов'язання найнижчі у ЄС (7,2 % ВВП), та Греції й Італії, у яких ці показники є трьохзначними (відповідно 127 і 116 % ВВП). Відносно стабільною залишається ситуація у сфері державних фінансів у Швеції, Фінляндії, Люксембурзі, Болгарії, Данії, Чехії, Словенії. Найгірші показники демонструють Греція, Ірландія, Іспанія, Португалія, Великобританія, Бельгія, Італія. Середні показники бюджетного дефіциту по ЄС становлять 6,8 % ВВП. У єврозоні вони дещо нижчі, однак більш, ніж у два рази перевищують маастрихтський норматив (3 %). Середня по ЄС заборгованість становить 74 % ВВП, у зоні євро – 79 % [4, с. 21].

Загалом поточну економічну ситуацію можна оцінити як дуже сприятливу лише в Німеччині та Австрії. У Бельгії, Словаччині, Фінляндії, Нідерландах і Люксембурзі вона є задовільною. Незважаючи на певні покращення в останній час, як несприятлива оцінюється ситуація у Франції, Італії та Естонії. Найгіршою залишається економічна ситуація у периферійних країнах єврозони: Греції, Ірландії, Іспанії та Португалії. У першій і останній очікується погіршення економічних показників і в 2011 р.

Антикризові заходи ЄС. В ЄС перші спроби реагування на кризові явища у світі (США) почали здійснюватись ще у 2007 р., коли Європейський центральний банк (ЄЦБ) одним із перших серед центральних банків розвинутих країн знизив свою короткострокову ставку рефінансування, а ситуація у сфері державних фінансів країн-членів євросони почала погіршуватись через потребу активізації фіскальних заходів (рис. 3).

Рис. 3. Фіскальні та монетарні антикризові заходи у зоні євро за період 2002–2009 рр.*

* Складено за: [5, с. 65].

Починаючи з другої половини 2008 р., потреба консолідації зусиль з метою стимулювання економічної активності усіма можливими засобами стала очевидною. Протягом менш ніж одного року ЄЦБ і центральні банки держав-членів ЄС знизили свої облікові ставки у кілька разів (ЄЦБ – у більш, ніж 4). Намагання держав-членів Спільноти покращити економічну ситуацію за рахунок фіскального стимулювання призвели до виникнення дефіцитів національних бюджетів і зовнішніх боргів, що значно перевищили нормативні показники. Платіжний баланс деяких держав-членів ЄС досягнув критичного рівня, що змусило Спільноту шукати нові механізми і засоби підтримки фінансово нестабільних партнерів.

Головними суб'єктами антикризової політики ЄС є уряди держав-членів та інституції Спільноти. Останні відіграють подвійну функцію: як координаційний центр антикризових заходів і як безпосередній суб'єкт фіскального і монетарного регулювання економічних процесів. Так, Європейська комісія за результатами рішень Європейської Ради і Ради ЄС (у форматі міністрів економіки та фінансів – Екофін) та після консультацій з урядами держав-членів і ЄЦБ розробила низку рекомендаційних пакетів, на які повинні орієнтуватись національні уряди в умовах економічної рецесії 2008–2010 рр.

Першим документом такого типу стало Повідомлення Європейської комісії „Від фінансової кризи до одужання: європейська програма дій” [6], прийняте 29 жовтня 2008 р. Незабаром на його основі був розроблений Європейський план економічного відновлення [7], схвалений Європейською Радою у грудні 2008 р. як базовий пакет антикризових заходів ЄС.

Усі антикризові заходи, що здійснювались у Спільноті протягом останніх років і частково продовжують реалізовуватись сьогодні, можна розділити на групи за трьома напрямками: 1) створення нової архітектури фінансового ринку на рівні ЄС; 2) стабілізація і відновлення економіки і 3) глобальна консолідація і регіональна солідарність у подоланні наслідків кризи.

У рамках *першого пакету заходів* здійснюється рекапіталізація банків, знижуються облікові ставки (ставки рефінансування) національних банків та Європейського центрального банку, надаються урядові гарантії виплат банківських депозитів тощо. Першою у Західній Європі рекапіталізацію банків розпочала Великобританія (кінець 2008 р.), за нею прослідували уряди Іспанії, Німеччини, Швейцарії та ін. Облікові ставки були скорочені приблизно у два рази. Зокрема Банк Англії скоротив цей показник з 5 % у вересні 2008 р. до 2 % у листопаді 2008 р. Аналогічні заходи здійснили Європейський центральний банк та Центральний банк Швеції [8].

Починаючи з жовтня 2008 р., Комісія схвалила *Програму державної допомоги*, наданої державами-членами фінансовим установам, на загальну суму понад 3,5 трлн. євро (майже третина річного ВВП ЄС). Станом на початок 2011 р. 1,5 трлн. євро цієї допомоги було використано на чотири основні цілі: боргові гарантії, рекапіталізація, підтримка ліквідності й обслуговування незабезпечених активів. Найбільша частка бюджетних асигнувань припадає на державні гарантії за банківськими зобов'язаннями – 2,9 трлн. євро схвалених і 1 трлн. євро наданих коштів [5, с. 62].

Потужним засобом впливу на економічну ситуацію у ЄС, особливо в умовах кризи, є монетарна політика ЄЦБ. Основним її інструментом залишається зміна *відсоткової ставки рефінансування* (облікової ставки). На початковій стадії макроекономічних негараздів у ЄС вона була знижена до рекордно низького за усю історію існування ЄЦБ рівня – з 4,25 % у жовтні 2008 р. до 1 % у травні 2009 р. Облікова ставка утримувалась на рівні 1 % аж до 7 квітня 2011 р. і, зважаючи на покращення макроекономічної ситуації на усій території зони євро, була підвищена на 0,25 пунктів [4 с. 6].

Другий пакет заходів – стабілізація і відновлення економіки – передбачає зважену і скоординовану політику на рівні, в першу чергу, держав-членів, а також Спільноти. Ще у грудні 2008 р. Європейською комісією було запропоновано спрямувати на *фіскальне стимулювання економіки* близько 200 млрд. євро [7, с. 2]. У березні 2009 р. Європейська Рада збільшила цю суму до 400 млрд. євро. Основна частина цих коштів спрямовується з національних бюджетів держав-членів на найбільш оптимальні, на думку урядів цих держав, заходи, затверджені національними планами антикризових дій. Наприклад, Великобританія скоротила непрямі податки з метою стимулювання споживання; Німеччина збільшила обсяги державних капіталовкладень у

промисловість і розвиток інфраструктури. Обсяги державного стимулювання економіки у цих країнах становили на 1 січня 2009 р. відповідно 20 і 23 млрд. євро [9].

У 2009 р. найбільший пакет заходів фіскального стимулювання економіки (близько 2,2 % ВВП) схвалила Іспанія; за нею слідували Австрія і Великобританія (відповідно майже 1,9 і 1,4 % ВВП). У 2010 р. найбільші обсяги фіскальних асигнувань були виділені Німеччиною, Польщею, Австрією та Люксембургом (від 1,5 до 2 % ВВП). Віддача від фіскального стимулювання суттєво відрізняється від країни до країни залежно від таких характеристик їх економік, як її відкритість, ступінь кредитизації економіки, а також від структури здійснених капіталовкладень.

Для порівняння: задекларовані обсяги державної фіскальної підтримки національних економік у США становили протягом 2008–2009 рр. понад 500 млрд. дол. (близько 2,4 % ВВП), а у КНР – 586 млрд. дол. У 2010 р. ці цифри були не меншими.

З бюджету ЄС фінансування антикризових заходів здійснюється у контексті пріоритетів та цілей Лісабонської стратегії, схваленої Європейською Радою у 2000 р. Однак цілу низку Програм переглянуто з метою адаптації середньо і довгострокових заходів до умов кризи та включення нових короткострокових заходів, спрямованих на пом'якшення її наслідків. Так, навіть у річному бюджеті ЄС на 2011 р. 12 статей передбачали асигнування, спрямовані на реалізацію, з-поміж іншого, антикризових заходів²⁶. Відповідно до Європейського плану економічного відновлення загальний обсяг інвестицій, здійснених через бюджет ЄС і Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) протягом 2009–2010 рр., становив майже 2 % річного ВВП ЄС (200 млрд. євро).

Визначальним інструментом фіскального стимулювання економічного розвитку ЄС з єдиного бюджету була і залишається структурна політика Спільноти. Пріоритетними напрямками фінансування зі структурних фондів ЄС в умовах кризи є: 1) інвестування інноваційних, науково-дослідних і освітніх проектів; 2) підвищення адаптаційної здатності економічно активного населення на ринку праці; 3) усунення перешкод для бізнес-структур у їх просуванні на внутрішньому і міжнародних ринках; 4) підвищення конкурентоспроможності європейських підприємств шляхом впровадження у виробництво енергозберігаючих, екологічно безпечних технологій тощо.

Загалом, за оцінками, здійсненими на основі змін у бюджетних балансах держав-членів, сукупні обсяги державної підтримки економіки ЄС у 2009–2010 рр., включаючи механізми автоматичної стабілізації (ринкові інтервенції, виплати служб зайнятості тощо), сягнули 5 % ВВП (4,5 % – у зоні євро) [5, с. 64–65]. Це при тому, що у 2008 р. Європейським планом економічного відновлення планувався мінімальний рівень фіскального стимулювання в обсязі

---

²⁶ Відбір статей здійснювався автором на основі пошуку в англomовному тексті коментованого проекту бюджету на відповідні роки (секції Комісії) слів „криза”, „рецесія”, „фіскальне стимулювання”. Коментованих бюджетів (проектів) ЄС за попередні роки на сайті не представлено. Щорічні бюджети ЄС доступні за адресою: <http://eur-lex.europa.eu/budget/www/index-en.htm>

1,5 % ВВП [7, с. 2]. Фіскальні заходи, проведені ЄС і його державами-членами у 2009 і 2010 рр., додали до динаміки ВВП Спільноти відповідно 0,5–1 % і 0,3–0,6 % зростання [5, с. 67–68].

Базовими заходами ЄС і його держав-членів, спрямованими на стабілізацію і відновлення економіки і здійсненими у період 2008–2010 рр., стали [3]:

- надання ЄІБ додаткових кредитів малому і середньому бізнесу в обсязі 30 млрд. євро через комерційні банки (15 у 2009 і 15 у 2010 рр.);
- прискорення фінансування ЄІБ проектів, спрямованих на боротьбу з глобальними змінами клімату, енергетичну безпеку, розбудову інфраструктури, зокрема у транскордонному вимірі. Цьому сприяло дострокове підсилення статутного капіталу банку у 2010 р. на 60 млрд. євро;
- зміцнення ролі Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) у реформуванні фінансового сектору і приватного підприємництва у нових державах-членах ЄС шляхом збільшення щорічних обсягів фінансування ним проектів на 800 млн. євро;
- підсилення інвестиційного спрямування проектів в рамках політики згуртування та реструктуризації схем їх фінансування шляхом перенесення виплат з бюджету ЄС на більш ранній період. Зокрема, у 2009 і 2010 рр. через структурні фонди ЄС було позапланово наперед профінансовано проектів і заходів на суму близько 11 млрд. євро. У цілому за період 2007–2013 рр. на реалізацію таких проектів заплановано 350 млрд. євро;
- підтримка існуючих та створення нових експортних можливостей підприємствам ЄС шляхом реалізації активної політики доступу на ринки третіх країн;
- підвищення ефективності функціонування єдиного ринку ЄС шляхом реалізації національних і комунітарної політик конкуренції та захисту прав споживачів.

Ще одна макроекономічна характеристика, яка значно погіршилась у Спільноті протягом 2008–2010 рр. (див. вище) і на покращення якої спрямовані антикризові заходи ЄС і його держав-членів, – *зайнятість*. І хоча боротьба з безробіттям є одним з пріоритетних напрямів економічної та соціальної політики ЄС протягом останніх десятиліть, в умовах економічної нестабільності вона значно активізується і набуває особливих рис. Так, відповідно до прийнятого навесні 2009 р. Повідомлення Комісії [10] пріоритетними заходами Спільноти і держав-членів в рамках політики зайнятості на період кризи повинні стати: фінансова підтримка тимчасових заходів, спрямованих на підвищення гнучкості та адаптивної здатності працівників; активніша підтримка доходів працівників, що постраждали внаслідок скорочення виробництва; інвестування у схеми перекваліфікації та підвищення кваліфікації працівників з неповним робочим навантаженням і у найбільш вражених секторах; запобігання виникненню критичних ситуацій з

платоспроможністю фізичних осіб внаслідок прямого впливу фінансової кризи; забезпечення вільного переміщення працівників в межах єдиного ринку Спільноти; підтримка заходів у боротьбі з безробіттям серед молоді; удосконалення законодавства в сфері захисту прав зайнятих осіб та ін.

Важливе значення в рамках другого пакету заходів відіграє стимулювання *інвестицій* в економіку. Здійснена через структури ЄС і бюджети держав-членів, фіскальна підтримка суб'єктів господарювання, включаючи фінансові установи, носить переважно інвестиційний характер, оскільки спрямована на розвиток, розширення і модернізацію виробництва.

Особлива увага в умовах сповільнення економічного розвитку в ЄС приділяється стимулюванню приватних інвестицій. Воно здійснюється шляхом лібералізації комунітарної політики в сфері державної допомоги, розширення механізмів державно-приватного співфінансування інвестиційних проектів (включаючи ресурси ЄІБ, ЄБРР), впровадження нових і часткової переорієнтації чинних програм підтримки інвестиційної діяльності підприємств (наприклад, Рамкової програми ЄС з конкурентноздатності та інновацій) тощо. Завдяки вжитим заходам протягом 2010–2011 рр. у ЄС вдалося компенсувати скорочення на 10 % приватних інвестицій, що відбулося у 2009 р.

Покликані стимулювати виробництво і заходи, спрямовані на спрощення умов доступу виробників до фінансових ресурсів. У першу чергу, це стосується малих і середніх підприємств (МСП) і середніх корпорацій. Окрім значного збільшення обсягу пропонованих через ЄІБ позик, було розширено фінансування Програм Європейського інвестиційного фонду, спрощено і прискорено процедуру прийняття Комісією рішень щодо державної допомоги, дозволено державам-членам надавати субсидовані гарантії та позичкові субсидії підприємствам, що інвестують відповідні кошти в інноваційні, екологічні, енергозберігаючі проекти. Комісією було також вжито заходів щодо зниження адміністративних бар'єрів при реєстрації та здійсненні повсякденної діяльності малих підприємств (реєстрація підприємства повинна здійснюватись максимум за три дні і безкоштовно, а процедура найму першого працівника повинна проходити в одному пункті; скасовано процедуру річної звітності для мікропідприємств, знижено вимоги стартового капіталу приватної компанії до 1 євро тощо) [7, с. 12–13].

Третій пакет заходів спрямований на об'єднання зусиль усіх держав-членів ЄС, третіх країн і міжнародних організацій у подоланні наслідків світової економічної кризи. Одним з базових принципів реалізації цієї групи заходів є солідарність усіх членів інтеграційного об'єднання, яка проявляється у розробці механізмів взаємної підтримки, допомоги країнам, які зазнають більших труднощів, спільній відповідальності за стан економіки кожної з держав-членів Спільноти.

За всю історію існування європейських спільнот ними були відпрацьовані досить ефективні, як показує практика, *механізми колективної солідарності* у боротьбі з економічними негараздами. Серед них виділяються такі:

– об'єднання ресурсного, політичного, емпіричного та наукового потенціалів країн-членів задля розв'язання спільних проблем;

- механізми прямої макроекономічної підтримки (стабілізації) держав-членів, що опиняються у складному фінансово-економічному становищі;
- мобілізація додаткових ресурсів ЄІВ задля підтримки діяльності малих і середніх підприємств у державах-членах і державах-кандидатах;
- мобілізація додаткових ресурсів єдиного бюджету ЄС, включаючи здійснення авансових асигнувань у найбільш вражені сектори економіки та регіони;
- поєднання цілей структурних реформ з цілями фіскального стимулювання економіки при здійсненні бюджетних видатків ЄС;
- залучення досвіду та ресурсів міжнародних фінансових організацій для подолання наслідків кризи у державах-членах ЄС.

Особливої уваги заслуговує другий з перелічених пунктів – *механізми макроекономічної стабілізації ЄС*. На сьогодні їх запроваджено п'ять: 1) Європейський механізм фінансової стабілізації (англ. скороч. – EFSM); 2) Європейський фонд фінансової стабільності (англ. скороч. – EFSF); 3) Підтримка платіжних балансів (англ. скороч. – VoP); 4) купівля ЄЦБ суверенного боргу і 5) Позичковий фонд для Греції.

Перший (EFSM) призначений для підтримки фінансової стабільності в усіх країнах-членах ЄС. Він являє собою позику МВФ, надану за запитом держави-одержувача за посередництвом Європейської комісії під гарантії бюджету ЄС. Станом на 1 жовтня 2011 р. у рамках EFSM допомога схвалена для Ірландії та Португалії. Максимальний розмір доступної через цей механізм позики – 60 млрд. євро [11].

Через другий механізм (EFSF) здійснюється макроекономічна підтримка країн-членів зони євро. Необхідні кошти отримуються від продажу Комісією облігацій на міжнародних фінансових ринках під колективні гарантії усіх держав-членів єврозони. Розмір максимального траншу – 440 млрд. євро. Станом на 1 жовтня 2011 р. у рамках цього механізму надається допомога Ірландії та Португалії [12]. Європейський фонд фінансової стабільності буде замінений на Європейський механізм стабільності з середини 2013 р. (угода міністрів фінансів єврозони від 28.11.2010 р.) [13].

Третій механізм (VoP) передбачає підтримку платіжних балансів держав-членів ЄС, що не увійшли до єврозони. За загальним правилом необхідні фінансові ресурси виручаються також за рахунок продажу Комісією облігацій. Максимальний обсяг доступного траншу – 50 млрд. євро. Строки і порядок надання встановлюються індивідуально рішенням Ради ЄС. Механізм був затверджений Регламентом Ради 332/2002. З початку кризи і до 1 липня 2011 р. застосовувався до Угорщини (сукупний розмір траншу за VoP склав – 5,5 млрд. євро), Латвії (2,9 млрд.) і Румунії (5,0 млрд.) [14].

Четвертий механізм полягає у купівлі ЄЦБ суверенного боргу держави-члена ЄС. Відповідна програма під назвою „Програма щодо ринку цінних паперів” була схвалена Рішенням ЄЦБ 2010/5 (2010/281/EU) від 14 травня 2010 р. За нею станом на 19 липня 2011 р. ЄЦБ скупив боргових зобов'язань Ірландії, Португалії та Греції на загальну суму 74 млрд. євро, з яких 60,8 % припадало на Грецію [15].

А п'ятий – це специфічний інструмент підтримки Греції у її намаганні стабілізувати національну економіку, затверджений Радою міністрів фінансів єврозони 2 травня 2010 р. у розмірі 80 млрд. євро на три роки у вигляді двосторонніх позик [16].

Слід також додати, що будь-яка держава ЄС залишає за собою право звернутись за позикою до міжнародних фінансових організацій у встановленому в цих організаціях порядку. Так, окрім підтримки з боку країн-членів єврозони Греція отримує від МВФ додатково позику у 30 млрд. євро, Угорщина – 13,5, Румунія – 15 тощо. Сукупний обсяг допомоги, що може бути залучений через механізми стабілізації ЄС державою-членом – 750 млрд. євро.

До третього пакету заходів відноситься також *міжнародне співробітництво ЄС* щодо подолання наслідків кризи. Європейська спільнота активно просуває на міжнародній арені свої ініціативи, спрямовані на зміцнення якості та міжнародної сумісності антикризових регуляторних стандартів, посилення міжнародної координації у діяльності фінансових контролюючих органів, розробку нових засобів запобігання кризовим явищам. ЄС є активним учасником і партнером МВФ, Великої сімки, Великої двадцятки та ін.

Спільнота практикує надання макрофінансової підтримки третім країнам в рамках спеціального інструменту, який передбачає підтримку платіжних балансів країн-партнерів ЄС шляхом надання їм середньо чи довгострокових позик чи грантів додатково до отримуваних ними позик МВФ. У 2008–2011 рр. така підтримка пропонувалась Комісією Грузії, Вірменії, Косово, Сербії, Боснії та Герцеговині й Україні у вигляді позик чи грантів на суму відповідно 500, 200, 50, 200, 100 і 610 млн. євро [17].

У 2011 р. антикризові заходи в ЄС починають згортатися. Однак таке згортання триватиме кілька років і здійснюватиметься скоординовано і нерівномірно в різних державах-членах з урахуванням стабільності їх фінансових інститутів, активності приватних інвесторів, стану національних платіжних балансів, конкурентноздатності підприємств тощо. Стратегія виходу з антикризового режиму управління економікою повинна бути також вертикально скоординована, що передбачає збалансований відхід від антикризових заходів різного характеру: фіскальних, монетарних, структурних, фінансових. Важливо також забезпечити відновлення умов здорової конкуренції, порушених внаслідок фіскальних інтервенцій урядів держав-членів.

Можливості застосування досвіду ЄС в Україні. Ефективність проаналізованих вище антикризових заходів, вжитих інституціями та установами ЄС і урядами його держав-членів в умовах світової фінансово-економічної кризи 2008–2010 рр., дають підстави зробити припущення про доцільність використання європейського досвіду Україною у майбутньому. На нашу думку, пріоритетними завданнями, які повинен ставити перед собою уряд нашої держави при перших проявах економічної рецесії, повинні бути:

– на основі комплексного підходу, що передбачає консолідацію монетарних, фіскальних, фінансово-кредитних, структурних та інших

антикризових заходів, оперативно розробити і ухвалити план (програму) протидії кризовим явищам (в ЄС План європейського економічного відновлення був розроблений і затверджений у перші ж місяці активної фази перебігу кризи);

- вжити усіх необхідних заходів для перетворення облікової ставки національного банку у дієвий інструмент регулювання потоків капіталу між фінансовим і реальним секторами економіки;

- забезпечити наявність у банківсько-кредитній системі ліквідних активів (ресурсами національного банку, уряду, міжнародних фінансових установ);

- оперативно переглянути пріоритети бюджетно-структурної політики, внісши зміни до національного і місцевих бюджетів, спрямовані на збільшення капітальних видатків у галузях економіки зі значним потенціалом зростання, інноваційного розвитку, конкурентноздатності, зайнятості. Такі зміни не повинні призводити до виникнення критичних бюджетних дефіцитів;

- активізувати приплив приватних інвестицій, в тому числі іноземних, в економіку країни шляхом їх економічного стимулювання (зниження податкового навантаження на об'єкти інвестування на перших етапах реалізації інвестиційних проектів, створення пільгових умов кредитування тощо), зниження адміністративних бар'єрів при започаткуванні і веденні бізнесу (скорочення строків реєстрації нових підприємств, зменшення дозвільних і звітних вимог, спрощення процедур найму працівників, зниження вартості адміністративних послуг та ін.), розширення механізмів державно-приватного співфінансування інвестиційних проектів тощо;

- стимулювати попит (споживання) за допомогою монетарних засобів, підтримки реальних доходів населення, ринкових інтервенцій, споживчого кредитування, зниження непрямих податків тощо;

- не допустити руйнування платіжного балансу країни;

- стимулювати експорт.

На наше переконання, Україні слід запозичити у ЄС досвід середньострокового бюджетно-фінансового планування, в рамках якого, поряд з деталізованими річними бюджетами, затверджувати загальні бюджетні перспективи на кілька суміжних років. Однією з переваг цього механізму є те, що в разі виникнення раптових економічних труднощів є можливість проводити необхідні адаптації бюджетних видатків в межах не одного, а кількох фінансових років шляхом перенесення капітальних видатків за багаторічними програмами інвестиційного характеру на більш ранні роки. Практика середньострокового бюджетно-фінансового планування запроваджена з 2006 р. на загальнодержавному рівні і в Російській Федерації.

Одним із додаткових засобів стабілізації економіки в умовах кризи міг би стати спеціальний фонд макроекономічної стабілізації у структурі державних фінансів, що наповнювався б у період економічного підйому за рахунок, наприклад, спеціального податку на великий бізнес, залишків з попередніх фінансових років, незапланованих надходжень чи бюджетного профіциту.

Україні слід долучитись до механізмів колективної безпеки і міждержавної солідарності в умовах кризи. Поступ на шляху інтеграції нашої держави до ЄС

значно розширить можливості у цій сфері. Наприклад, надання Україні статусу держави-кандидата поставить її в число перших претендентів на отримання від ЄС додаткових стимуляційних пакетів в рамках Інструменту макрофінансової підтримки, додасть політичної волі у схваленні „проукраїнських” рішень з боку ЄС.

Вступ України до ЄС на діючих на сьогодні умовах членства взагалі відкриє їй доступ до цілої низки недоступних раніше інструментів і засобів стимулювання економічних процесів, таких як структурні фонди ЄС, Фонд згуртування, Європейський механізм фінансової стабілізації, Механізм підтримки платіжного балансу та ін.

Вступ до зони євро можна вважати найбільш привілейованим і одночасно найбільш відповідальним статусом у Європейському співтоваристві. Приєднання до Економічного і монетарного союзу вимагає жорсткої фіскальної, макрофінансової і макроекономічної дисципліни, чітко скоординованих з іншими державами-членами дій і, врешті, суттєвої втрати суверенітету за рядом позицій у монетарній та інших сферах економіки. Однак досягнення цього рівня європейської інтеграції відкриває доступ до новоствореного Європейського фонду фінансової стабільності та інших механізмів антикризової солідарності; надає можливість ініціювати запровадження нових і спеціальних інструментів (як у випадку з Грецією) тощо.

Висновки. Таким чином, глобальна фінансово-економічна криза 2008–2010 рр. суттєво вплинула на економічну ситуацію у ЄС, призвівши до небаченого раніше у ЄС зниження обсягів виробництва, обсягів торгівлі, інвестицій, споживання та до зростання безробіття. З метою стримування та ліквідації цих негативних наслідків інституціями ЄС було прийнято План європейського економічного відновлення, а держави-члени у його контексті розробили свої Програми антикризових заходів. Антикризова політика ЄС здійснюється за трьома напрямками: створення нової архітектури фінансового ринку на рівні ЄС, усунення негативних наслідків впливу на економіку і глобальна консолідація та регіональна солідарність у подоланні наслідків кризи. Антикризові заходи зводяться до оздоровлення та реформування фінансового сектору, скоординованих монетарних кроків Європейської системи центральних банків, фіскального стимулювання пріоритетних секторів економіки, надання макрофінансової підтримки найбільш враженим країнам, глобальної координації зусиль у стабілізації світової економіки. Відповідні заходи фінансуються з національних бюджетів держав-членів ЄС, фондів єдиного (комунітарного) бюджету та інших європейських і міжнародних фінансових структур (ЄІБ, ЄБРР, МВФ та ін.).

Значною мірою досвід антикризового менеджменту ЄС може бути використаний при розробці програм діяльності в умовах економічної нестабільності урядом України. Практичний інтерес, зокрема, викликають методи монетарного, фіскального, структурного й політико-адміністративного стимулювання виробництва, приватних інвестицій, споживання, зайнятості; механізм середньострокового бюджетно-фінансового планування ЄС;

створення спеціальних фондів макроекономічної стабілізації; механізми колективної солідарності ЄС тощо.

Список використаних джерел

1. Бояр А.О. Використання фіскальних ресурсів ЄС в умовах економічної кризи 2008–2010 рр. / А.О. Бояр // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 15-16 жовт. 2009 р. / за ред. В.Й. Лажніка і С.В. Федонюка. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 285 с.
2. The EU interim forecast. February 2011 / European Commission. – 12 p. [Electronic Resource]. – Access Mode: http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/eu_economic_situation/pdf/2011-03-01-interim_forecast_en.pdf.
3. European Commission [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://www.ec.europa.eu>.
4. Eurostatistics. Data for short-term economic analysis [Electronic Resource]. . – 2011. – № 4. – 89 p. – Access Mode: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-BJ-11-004/EN/KS-BJ-11-004-EN.PDF.
5. European Economy: Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses (special edition). – 2009. – № 7. – 99 p.
6. Communication from the Commission of 29 October 2008 “From financial crisis to recovery: A European framework for action” [COM (2008) 706] [Electronic Resource]. – Access Mode: http://ec.europa.eu/commission_barroso/president/pdf/COMM_20081029.pdf.
7. Communication from the Commission to the European Council of 26 November 2008 “A European Economic Recovery Plan” [COM (2008) 800]. – 19 p. [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008DC0800:EN:NOT>.
8. The global financial crisis: recession bites into Western Europe [Electronic Resource]. – Access Mode: http://www.euromonitor.com/The_global_financial_crisis_recession_bites_into_Western_Europe.
9. EU leaders draw up joint plan for weathering financial storm [Electronic Resource]. – Access Mode: http://ec.europa.eu/news/economy/081013_1_en.htm.
10. Communication for the spring European Council of 4 March 2009 – Driving European recovery – Volume 1 [COM(2009) 114 final – Not published in the Official Journal]. – 19 p. [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0114:EN:NOT>.
11. European Financial Stabilisation Mechanism (EFSM) [Electronic Resource]. – Access Mode: http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/efsm/index_en.htm.
12. European Financial Stability Facility / Operations [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://www.efsf.europa.eu/about/operations/index.htm>.

13. European Stability Mechanism [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/10/636&format=PDF&aged=1&language=EN&guiLanguage=uk>.
14. Balance of Payments Assistance / European Commission [Electronic Resource]. – Access Mode: http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/balance_of_payments/index_en.htm.
15. Combating the Crisis – The Role of the ECB [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://iiea.com/ftp/Infographics/!!CombatingTheCrisis-TheRoleoftheECB-Infograph-IIEA-01.png>.
16. The Greek Loan Facility [Electronic Resource]. – Access Mode: http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/greek_loan_facility/index_en.htm.
17. Commission staff working document accompanying the report from the Commission on the implementation of macro-financial assistance to third countries in 2009 [SEC(2010) 1117 final] [Electronic Resource]. – Access Mode: http://ec.europa.eu/economy_finance/financial_operations/market/third_countries/pdf/sec_1117.pdf.

Подано до редакції 18 березня 2011 року

Бояр А.А.

Антикризисная политика Европейского Союза в период 2008–2010 гг.: выводы для Украины

В статье анализируются предпосылки мирового экономического кризиса 2008–2010 гг. и его последствия для экономики ЕС. Осуществляется систематизация и характеристика антикризисных мероприятий государств-членов и институций ЕС. Делаются выводы касательно возможностей применения опыта антикризисного менеджмента ЕС в Украине.

Ключевые слова: *экономический кризис, антикризисная политика, антикризисный менеджмент, Европейский Союз, экономическая стабильность.*

Boyar A.A.

Antirecessionary Policy of the European Union during 2008–2010: Lessons for Ukraine

Preconditions of the 2008–2010 global economic crisis and its impact on the economy of the European Union are considered. The antirecessionary measures of the EU member-states as well as of the EU institutions are systemized and described. The conclusions on what EU antirecessionary experience should be utilized in Ukraine are made.

Keywords: *economic crisis, antirecessionary policy, antirecessionary management, European Union, economic stability.*

Бояр Андрій Олексійович – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки.